

ВОЛОНТЕРСТВО ЯК ДІЄВА ФОРМА ВЗАЄМОДІЇ ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА ТА ВЛАДИ В УМОВАХ ЗБРОЙНОЇ АГРЕСІЇ РФ

Дробуш Ірина Вікторівна,
*доктор юридичних наук, професор,
завідувач кафедри державно – правових дисциплін
Національний університет «Острозька академія»
м. Острог, Україна
iruna.drobush@ukr.net*

Анотація. Стаття присвячена актуальним питанням функціонування інституту волонтерства в умовах повномасштабного вторгнення рф на територію України. Аналізуються міжнародні стандарти та нормативно – правове забезпечення волонтерської діяльності в Україні, пропонуються механізми щодо активізації взаємодії громадян, громадських організацій та органів публічної влади.

Ключові слова: волонтерська діяльність, міжнародні стандарти, органи публічної влади, громадські організації, сприяння розвитку волонтерства.

Волонтерство є яскравим проявом як нового демократичного руху з метою трансформації держави та забезпечення реалізації європейського шляху її розвитку (Революція гідності), так й ідеологічного та збройного опору під час анексії Криму, Донбасу, повномасштабного вторгнення рф на територію України. Волонтерство – це насамперед громадська діяльність, активні дії, пошук якоїсь громадської ініціативи та її успішна реалізація. Волонтерство – філософія нової України.

Кількість волонтерів у всьому світі становить 970 млн. Згідно з дослідженням Університету Джона Гопкінса, урахувуючи кількість робочих годин, мова йде про еквівалент у понад 125 млн. штатних працівників. Приблизно кожен четвертий волонтер приділяє свій час і навички через організації, а решта роблять це безпосередньо, допомагаючи своїм сусідам або громадам. Згідно з даними UN Volunteers (підрозділ ООН, присвячений волонтерству), з погляду економічного впливу, вартість волонтерської роботи становить 1,348 трлн дол. США, або 2,4 % всієї світової економіки [1]. У більшості країн держава підтримує та стимулює волонтерство. У січні 2001 р. у Амстердамі (Нідерланди) Міжнародною радою директорів Міжнародної Асоціації Волонтерських Зусиль на XVI Всесвітній конференції волонтерів прийнята Загальна декларація про волонтерську діяльність. Міжнародна рада директорів закликала всіх волонтерів заявити про свою віру у волонтерську діяльність як у креативну та моделюючу силу. У свою чергу дана рада звернулася до лідерів країн з наступними вимогами: 1) усім секторам об'єднати свої зусилля для створення потужних та ефективних місцевих волонтерських центрів як базових пунктів волонтерського руху; 2) уряду забезпечити право людини на зайняття волонтерською діяльністю, зняти усі законодавчі перешкоди, які існують у країні, залучати волонтерів до своєї діяльності, надавати громадським організаціям ресурси для популяризації та підтримки ефективної мобілізації волонтерських сил та управління діяльністю волонтерів; 3) бізнесу заохочувати залучення своїх працівників до волонтерської діяльності на благо місцевих громад та надавати людські та фінансові ресурси для розвитку відповідних інфраструктурних організацій; 4) пресі подавати волонтерські історії та інформувати громадськість про волонтерську діяльність для залучення більшої кількості людей до волонтерського руху; 5) закладам освіти заохочувати та сприяти залученню людей різного віку до волонтерської діяльності, створюючи можливість ознайомлення з волонтер-

ською діяльністю через певні освітні програми та курси; 6) релігійним організаціям проголосити волонтерство своєрідною відповіддю на духовне покликання всіх людей до служіння; 7) громадським організаціям створити дружнє організаційне середовище для волонтерів та надати людські та фінансові ресурси [2, с. 67-80].

До 2014 р. волонтерство у нашій країні розвивалося досить повільно, особливо коли порівнювати з іншими країнами. Як свідчить рейтинг «World Giving Index», 2010 р. Україна посідала лише 150-е місце у світі (тільки 5 % населення було залучено до волонтерської роботи), але Революція Гідності, анексія Криму та війна на Донбасі все змінили. Волонтерський рух тоді піднісся на найвищий рівень розвитку за весь час незалежності України: майже чверть українців (23 %) уже мали досвід волонтерства. У тому ж рейтингу «World Giving Index» Україна піднялася зі 150-го на 81-е місце й випередила Польщу, Естонію та Грузію. У 2022 році Україна увійшла до топ - 10.

Необхідність у волонтерському русі була зумовлена наступними факторами: відсутність в армії достатніх ресурсів (одягу, засобів особистого захисту, медикаментів, їжі); відсутність організації своєчасного забезпечення цими ресурсами, налаштування логістики; відсутність потрібного забезпечення технікою; слабка виробнича база; відсутність достатньої підтримки вимушено переміщених осіб з боку держави.

Із початком війни на сході України до деяких законів було внесено зміни, що стосуються волонтерської діяльності. У квітні 2014 року з'явився дозвіл на фінансування оборони за рахунок пожертв фізичних та юридичних осіб [3]. У вересні публічний збір коштів на армію було дозволено вести особам, які перебувають на державній або іншій публічній службі [4], а благодійна допомога учасникам бойових дій на період АТО була звільнена від податку на доходи фізичних осіб [5].

У 2015 р. відбулася спроба законодавчого врегулювання інституту волонтерства, зокрема: внесено суттєві зміни до

Закону України «Про волонтерську діяльність» (скасовують обов'язковість отримання відповідними організаціями статусу волонтерських, передбачають волонтерську діяльність у зоні АТО, запроваджують виплату одноразової допомоги пораненим волонтерам та сім'ям загиблих волонтерів (порядок та умови виплат регулюються спеціальною постановою КМУ [6], а також визначають повноваження центрального органу виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері волонтерської діяльності. У червні 2015 набули чинності зміни до Закону України «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту»[7], що дозволили отримання волонтерами статусу інваліда війни та поширили дію цього закону на сім'ї волонтерів, що загинули чи зникли безвісти. В липні вступив у дію затверджений Кабінетом Міністрів України порядок публічного збору пожертв на армію[8]. Видано Наказ Мінсоцполітики 18.05.2015 № 516, який затверджував «Положення про Раду з координації роботи щодо надання волонтерської та благодійної допомоги при Міністерстві соціальної політики України»; видано Постанову КМУ від 5.08.2015 № 556 «Про затвердження Порядку надання волонтерської допомоги за окремими напрямками волонтерської діяльності»; 2016 р. затверджено Національну стратегію сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні на 2016–2020 рр., яка передбачала стимулювання волонтерської діяльності, у тому числі роботу над участю України в Європейській конвенції про довгострокову волонтерську службу.

У цей період відбувається певний спад волонтерського руху з певних причин, серед яких: зменшення пожертв, психологічне вигорання волонтерів, укріплення державних інституцій, функції яких заміщували волонтери, державна регуляція, виокремлення лояльних організацій чиновниками на кшталт громадських рад при міністерствах.

В умовах збройної агресії РФ волонтерський рух набрав в Україні значних обертів та став надійним партнером держави у

сферах: матеріального й технічного забезпечення на фронті; надання медичної допомоги пораненим та постраждалим; матеріального забезпечення та психологічної допомоги внутрішньо переміщеним особам у тилу. При цьому є певна специфіка такої допомоги, яка полягає в наступному: волонтерські організації спеціалізуються на допомозі одному або декільком підрозділам Збройних Сил України, а не добровольчим батальйонам; спеціалізуються за певними видами допомоги; значну роль відіграє збір коштів на рахунок через соціальні мережі – спільнокошт (краудфандинг), додатково використовують благодійні кошти бізнесу та грантову допомогу міжнародних організацій. Таким чином, сьогодні волонтерські організації відіграють роль маркетингових компаній, які вивчають потреби фронту на локальному рівні, здійснюють мозаїчний збір коштів з різних джерел, здійснюють пошук, замовлення та придбання як в Україні, так і за кордоном певного обладнання, продуктів тощо та працюють як логістичні компанії, які забезпечують завезення, оформлення й транспортування до споживача [9].

Окрім того, є численні волонтерські організації, які не працюють з фронтом, а допомагають у тилу – від забезпечення притулку для тварин, що втратили господарів під час бойових дій, до закупівлі й забезпечення ліками й продовольством соціально незахищених соціальних груп.

Варто зазначити, що є ряд проблем, які необхідно вирішити з тим, щоб унеможливити зловживання в сфері волонтерської діяльності. Насамперед, мова йде про те, що військово волонтерство «перетворилося на ФОП», оскільки збір коштів здійснюється на особисті картки, не реєструються фонди. Така ситуація з одного боку, свідчить про швидкість вирішення певного питання та адресність допомоги (закупівля військової амуніції, придбання ліків та продуктів харчування для громадян, які залишились на окупованій території, а також допомога внутрішньо переміщеним особам), а з іншого – лише офіційно зареєструвавшись та потрапивши в реєстр волонтерів, людина не

сплачуватиме податки та ПДФО з зібраних коштів, витрачених на допомогу у відсічі російської агресії [10].

Значним позитивом стало спрощення процедури такої реєстрації, зменшення пакету документів, що подається для включення до реєстру та створення опції реєстрації через «Дію», а також подання підтверджуючих документів про придбання відповідної продукції та оборонного обладнання. Станом на 03.01.2023 року кількість установ та організацій, що залучають до своєї діяльності волонтерів, зокрема іноземців та осіб без громадянства для провадження волонтерської діяльності на території України становить 1184 [11].

В перспективі варто розмежовувати волонтерство в умовах воєнного стану та волонтерство у довгостроковій перспективі. Саме це потребуватиме більш детальної регламентації на законодавчому рівні.

Активізується участь молоді у волонтерській діяльності. Яскравим прикладом є дослідження USAID «Мріємо та діємо», IREX (проведення 7 фокус – груп на різних територіях: у прифронтових і тилкових громадах). Як зазначає Ю. Ткачук, заступниця директорки програми USAID «Якісне дослідження підтверджує всі кількісні дослідження, за якими волонтерить дуже багато молодих людей, понад половина. Але 50% людей долучилися до цього вперше. 20% молодих людей працює волонтерами повний робочий тиждень, і є такі випадки, коли вони кидають оплачувані посади і йдуть волонтерити фул-тайм. 33% молодих людей не волонтерять, але переказують кошти і поширюють інформацію».

Якщо до 24 лютого більшість людей асоціювали волонтерство з фізичною допомогою армії, то зараз молодь розширила це поняття. Так, чимало опитаних називають волонтерством надання соціальних, підтримувальних послуг.

Також молодь виокремлює «інформаційне волонтерство»: поширення матеріалів у соцмережах, протидію фейкам, SMM чи рекламу для неприбуткових організацій [12].

Війна змінила ставлення до волонтерства не лише громадян, а й представників держави. Так, Карта правових реформ для громадянського суспільства (бачення громадського сектору пріоритетів реформування й покращення правового середовища для організацій громадянського суспільства України на 2021–2025 роки) [13], Національна стратегія сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні на 2021–2026 роки [14] приділили значну увагу проблемам законодавчої регламентації волонтерської діяльності та основним напрямам подальшого розвитку волонтерства та його підтримки з боку держави, зокрема запровадження відповідних державних і місцевих програм, активізації просвітницької роботи з поширення кращих практик волонтерської діяльності, тощо.

З метою забезпечення подолання викликів, які стали актуальними для волонтерського руху та неприбуткових організацій, зокрема, в умовах збройної агресії Російської Федерації проти України, створення додаткових гарантій та можливостей для волонтерів в умовах війни були внесені зміни до ЗУ «Про волонтерську діяльність» [15]. Йдеться про розширення переліку напрямів, за якими може здійснюватись волонтерська діяльність, зокрема перелік доповнено таким напрямом як утвердження української національної та громадянської ідентичності (йдеться про широке застосування форм і методів державно – приватного партнерства, залучення інститутів громадянського суспільства та волонтерів до процесу формування та реалізації державної політики у сфері утвердження української національної та громадянської ідентичності [16]); додаткові форми державної підтримки волонтерської діяльності шляхом надання правової, організаційної, методичної, інформаційної допомоги волонтерам, організаціям та установам, що залучають волонтерів до провадження волонтерської діяльності на території України; розроблення та імплементації загальнодержавних цільових програм з підтримки розвитку волонтерства; надання інших видів державної підтримки відповідно до зако-

нодавства; узгодження положень Податкового кодексу України з положеннями Закону щодо оподаткування сум відшкодування витрат волонтера пов'язаних зі здійсненням волонтерської діяльності визначених частиною 3 статті 11 Закону України «Про волонтерську діяльність» [17].

Доволі дискусійним є питання щодо можливості надання волонтерам статусу учасників бойових дій шляхом включення їх до переліку осіб, які можуть отримати зазначений статус (ст.6 Закону України «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту»). Разом з тим, волонтери мають змогу отримати статус учасника війни за умови їх належності до числа працівників підприємств, установ, організацій, які залучалися та брали безпосередню участь у війні (п.13 ст. 9 зазначеного закону). Для отримання цього статусу особа має надати документи, видані державними органами, підприємствами, установами, організаціями, що містять відомості про безпосередню участь працівника у бойових діях; витяги з наказів Генерального штабу Збройних Сил про залучення до забезпечення національної безпеки й оборони, відсічі та стримування збройної агресії РФ; витяги з наказів про прибуття (вибуття) до (з) районів бойових дій, документи про направлення у відрядження (якщо строк залучення був менше 30 днів). Якщо особа є членом громадської організації, яка має договір з Міністерством оборони про волонтерську діяльність, є підтверджуючі документи (відрядні листи, накази), то цілком реально отримати статус учасника війни.

Нормативно – правове регулювання волонтерської діяльності потребує розробки та прийняття відповідних програм як на загально державному, так і на регіональному та місцевому рівнях. Так, доволі позитивними є результати розробки та прийняття органами місцевого самоврядування Програм сприяння розвитку волонтерства відповідної територіальної громади на 2023-2027 роки [18].

Таким чином, розвиток волонтерства, зростання включеності жителів у волонтерську діяльність та активізацію їхньої

залученості у суспільно значущі сфери життя громади, внесок у майбутню перемогу України напряму залежить від особистої мотивації, ефективності налагодження конструктивної співпраці місцевої влади з організаціями та установами, що залучають волонтерів за умов усебічної підтримки з боку держави.

Список літератури:

1. Volunteers count. Their work deserves be counted. URL: <https://www.unv.org/swvr/volunteers-count-their-work-deserves-be-counted> (дата звернення 10.01.2023 р.).
2. Universal Declaration of Volunteers, adopted at the XI Congress of the International Volunteers Association, (2002), p. 67-80. General Declaration on Volunteer Activity.
3. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо посилення матеріально-фінансового забезпечення обороноздатності держави: Закон України від 08.04.2014р. URL: [https:// zakon.rada.gov.ua](https://zakon.rada.gov.ua) (дата звернення 14.01.2023 р.).
4. Про внесення змін до статті 7 Закону України «Про благодійну діяльність та благодійні організації»: Закон України 02.09.2014р. URL: [https:// zakon.rada.gov.ua](https://zakon.rada.gov.ua) (дата звернення 14.01.2023 р.).
5. Про внесення змін до Податкового кодексу України щодо деяких питань оподаткування благодійної допомоги: Закон України від 02.09.2014р. URL: [https:// zakon.rada.gov.ua](https://zakon.rada.gov.ua) (дата звернення 14.01.2023 р.).
6. Деякі питання виплати одноразової грошової допомоги у разі загибелі (смерті) або інвалідності волонтера внаслідок поранення (контузії, травми або каліцтва), отриманого під час надання волонтерської допомоги в районі проведення антитерористичної операції, бойових дій та збройного конфлікту Постанова Кабінету міністрів України від 19 серпня 2015 р. № 604 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/604-2015> (дата звернення 14.01.2023 р.).

7. Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту: Закон України від 22.10.1993р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua>
8. Про затвердження Порядку здійснення публічного збору благодійних пожертв для забезпечення бойової, мобілізаційної готовності, боєздатності та функціонування Збройних Сил України: Постанова Кабінету міністрів України від 30 червня 2015 р. № 451. URL: <https://zakon.rada.gov.ua> (дата звернення 14.01.2023 р.).
9. Потапенко В., Двігун А. Аналіз українського волонтерства на основі методології нових соціальних рухів. URL: https://niss.gov.ua/sites/default/files/2022-11/volonterstvo_01112022.pdf (дата звернення 14.01.2023 р.).
10. Волонтерство – благодійництво – гуманітарна допомога: різні інструменти – одна мета. XI форум розвитку громадянського суспільства. (5 грудня 2022 р. URL: <https://cedem.org.ua> (дата звернення 14.01.2023 р.).
11. Інформація про організації та установи, що залучають до своєї діяльності волонтерів, зокрема іноземців та осіб без громадянства для провадження волонтерської діяльності на території України (станом на 03.01.2023р.). Національна соціальна сервісна служба України. URL: <https://nssu.gov.ua> (дата звернення 14.01.2023 р.).
12. Ю.Ткачук. Інструменти різні, а мета – спільна: на XI форумі розвитку громадянського суспільства відбулася дискусія про волонтерство та благодійництво. URL: <https://cedem.org.ua> (дата звернення 14.01.2023 р.).
13. Карта правових реформ для громадянського суспільства. URL: <https://www.uscip.org.ua> (дата звернення 14.01.2023 р.).
14. Про Національну стратегію сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні на 2021-2026 роки: Указ Президента від 7 вересня 2021 року № 487/2021. URL: <https://zakon.rada.gov.ua> (дата звернення 14.01.2023 р.).
15. Про внесення змін до Закону України «Про волонтерську діяльність» щодо підтримки волонтерської діяльності: Закон України від 15.08.2022р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua> (дата звернення 14.01.2023 р.).

16. Про основні засади державної політики у сфері утвердження української національної та громадянської ідентичності: Закон України від 13.12.2022р. URL: [https:// zakon.rada.gov.ua](https://zakon.rada.gov.ua) (дата звернення 14.01.2023 р.).
17. Про внесення змін до Податкового кодексу України щодо сприяння розвитку волонтерської діяльності та діяльності неприбуткових установ та організацій в умовах збройної агресії Росії проти України: Закон України від 15.08.2022р. URL: [https:// zakon.rada.gov.ua](https://zakon.rada.gov.ua) (дата звернення 14.01.2023 р.).
18. Програма сприяння розвитку волонтерства територіальної громади на 2023-2027 роки. URL: <https://rm.coe.int/municipal-programme-on-promotion-of-volunteer-activities/1680a84b7b> (дата звернення 14.01.2023 р.).